

Nagiyeva N.E.♦

UDC: 342

**Heydar Aliyev's contributions to legal state-building in the context of the 2002 referendum:
an analysis of the changes in the distribution of power
and the structure of local self-government**

Abstract: The referendum held in Azerbaijan in 2002 was marked by significant changes affecting the country's constitution, especially the division of power and the activities of municipalities. The main amendments include the transition to a majoritarian election system, changes in the meetings of the Milli Majlis, and changes in the grounds for removing deputies from their powers. In addition, the expanded powers of the Milli Majlis and a structured succession plan for the executive power were presented. From the point of view of municipalities, the referendum emphasized the constitutional basis of their status, strengthened the democratic principles in their creation through elections, and emphasized the importance of determining election rules by law. It should be noted that the amendment to Article 149 expanded the scope of normative legal acts by emphasizing the principles of transparency, accountability and compliance with constitutional standards. This study sheds light on the systemic effects of the 2002 referendum on the distribution of power and local governance in Azerbaijan.

Keywords: Heydar Aliyev; Constitution; division of power; local self-government; legal state building.

References

1. Constitution of the Republic of Azerbaijan. Available at: <http://www.e-ganun.az/framework/897> (in Azerbaijani).
2. The Referendum Act of the Republic of Azerbaijan on Amendments to the Constitution of the Republic of Azerbaijan (adopted in a national vote (referendum) on August 24, 2002). Available at: <https://e-ganun.az/framework/16449> (in Azerbaijani).
3. Nagiyev Fakhreddin. Constitutional Law. Baku, Qanun Publ., 2009, 240 p. (in Azerbaijani).
4. Valiyev I.V. Politics for stability and prosperity. Baku: Tehsil Publ., 2018, 627 p. (in Azerbaijani).
5. Baglai M. V. Constitutional law of the Russian Federation. Moscow, Norma Publ., 2007, 784 p. (in Russian).
6. Rudt Yu. A. Balance of constitutional values in the doctrine of constitutional law and the practice of constitutional justice bodies of the Russian Federation: diss... cand. jurid. sciences. Omsk, 2019. Available at: <https://www.dissercat.com/content/balans-konstitutsionnykh-tsennostey-v-doktrine-konstitutsionnogo-prava-i-praktike-organov> (in Russian).

♦ Nagiyeva Nazrin Elchin - Doctoral student of the National Aviation Academy (Azerbaijan). E-mail: nazrin.elcingizi@mail.ru

UOT: 342

**Heydər Əliyevin hüquqi dövlət quruculuğuna töhfələri 2002-ci il referendumu kontekstində:
hakimiyyət bölgüsü və yerli özünüidarəetmə strukturundakı
dəyişikliklərin təhlili**

Xülasə: 2002-ci ildə Azərbaycanda keçirilən referendum ölkə konstitusiyasına, xüsusən də hakimiyyət bölgüsünə və bələdiyyələrin fəaliyyətinə təsir edən əhəmiyyətli dəyişikliklərlə yadda qalmışdır. Əsas düzəlişlərə majoritar seçki sisteminə keçid, Milli Məclisin iclaslarında dəyişikliklər, deputatların səlahiyyətlərindən kənarlaşdırılma əsaslarının dəyişdirilməsi daxildir. Bundan əlavə, Milli Məclisin genişləndirilmiş səlahiyyətləri və icra hakimiyyətinin strukturlaşdırılmış varislik planı təqdim edilmişdir. Bələdiyyələr baxımından referendum onların statusunun konstitusiya əsasını vurğulamış, onların seçki yolu ilə yaradılmasında demokratik prinsipləri gücləndirmiş, seçki qaydalarının qanunla müəyyənləşdirilməsinin vacibliyini vurğulamışdır. Qeyd edək ki, 149-cu maddəyə edilən dəyişiklik şəffaflıq, hesabatlılıq və konstitusiya standartlarına riayət edilməsi prinsiplərini vurğulayaraq normativ hüquqi aktların əhatə dairəsini genişləndirib. Bu tədqiqat 2002-ci il referendumunun Azərbaycanda hakimiyyət bölgüsünə və yerli idarəetməyə sistemli təsirlərini işıqlandırır.

Açar sözlər: Heydər Əliyev; Konstitusiya; hakimiyyət bölgüsü; yerli özünüidarəetmə; hüquqi dövlət quruculuğu.

Giriş.

2002-ci ildə avqust ayının 24-də keçirilmiş referendum konstitusiya bazasında, xüsusən də yerli özünüidarəetmə və bələdiyyələr sahəsində əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Bu baxımdan, bu tədqiqatın məqsədi referendumun həm hakimiyyət bölgüsünə, həm də yerli özünüidarəetmənin təşkili və bələdiyyələrin statusu ilə bağlı 142-ci maddəyə təsirini araşdırmaqdır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasında konstitusiyaya edilən dəyişikliklər, xüsusən də 2002-ci il referendumunun nəticələri ölkənin idarəetmə strukturunun formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Bu transformasiyaya rəhbərliyi ümummilliləri Heydər Əliyev etmişdir.

Heydər Əliyevin Respublikaya ikinci rəhbərliyi dövrü Azərbaycan tarixində iqtisadi islahatlar, geosiyasi dəyişikliklər və dövlət institutlarının gücləndirilməsi söyləri ilə yadda qalmışdır. Ulu Öndərin təkcə siyasi deyil, həmçinin hüquqi irsi də vəfatından sonra da xalqımızın inkişaf trayektoriyasını formalaşdırmağa davam etmişdir.

Heydər Əliyev və Azərbaycanda hüquqi dövlət quruculuğu

Azərbaycanın qarşılaşdığı çətin vaxtlarda Konstitusiyanın qəbul edilməsi təkbəşinə çox böyük bir iş idi və Azərbaycan xalqı bu Konstitusiya timsalında Heydər Əliyevin fəvqəladə fədakarlığının və liderliyinin şahidi oldu. Onun yorulmaz söyləri, çətinliklərin öhdəsindən gəlməkdə möhkəmliyi və konstitusiya layihəsinin hazırlanması prosesində şəxsi iştirakı müasir, demokratik Azərbaycanın təməlinin qoyulmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi.

♦ Nağıyeva Nəzrin Elçin qızı - Milli Aviasiya Akademiyasının doktorantı (Azərbaycan).
E-mail: nazrin.elcingizi@mail.ru

Yeni konstitusiyanın qəbulu prosesi maneəsiz ötürülməmiş, Azərbaycan dövlət quruculuğunun mürəkkəbliyi ilə üz-üzə gəlmiş, daxili və xarici çağırışları həll etməklə yanaşı, demokratik təsisatların fəaliyyətsizliyi kimi problemlərlə qarşılaşmışdır. Bu baxımdan, Heydər Əliyevin liderlik üslubu problemlərin həllində praktiki iştirak və xalqın inkişafına dərin bağlılığı ilə səciyyələnirdi. Hərtərəfli və müasir konstitusiyanın vacibliyini dərk edərək, o, layihənin hazırlanması prosesinə şəxsən nəzarət etmək məsuliyyətini öz üzərinə götürdü [4].

Heydər Əliyevin konstitusiyanın yaradılmasına yanaşması uzaqgörən idi. O, başa düşürdü ki, konstitusiya təkcə millətin ən fundamental ehtiyaclarını əks etdirməməli, həm də demokratik idarəçilik üçün davamlı çərçivə təmin etməlidir. Onun hər bir maddəni şəxsən diqqətlə araşdırması idarəetmənin incəliklərini həll etmək, milli birliyi gücləndirmək və zamanın sınağına tab gətirəcək bir sistem yaratmaq əzmini nümayiş etdirdi.

Konstitusiya layihəsinin hazırlanması prosesində qarşılaşılan problemlər çoxşaxəli idi. İdeoloji fərqlər, regional gərginliklər, xarici təzyiqlər var idi. Heydər Əliyevin bu çətinliklərin öhdəsindən gəlmək bacarığı onun siyasi fərasət və qətiyyətini nümayiş etdirirdi. Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə 1995-ci il Konstitusiyasının qəbulu Azərbaycanın müasir dövlətçiliyinin əsasını qoydu. Sənəddə demokratiya, qanunun aliliyi və hakimiyyət bölgüsü prinsipləri öz əksini tapmışdır. Heydər Əliyevin irsi təkcə konstitusiyanın mətnində deyil, həm də onun Azərbaycanın siyasi mənzərəsini formalaşdırmağa davam edən rəhbərliyinin davamlı təsirindədir [4].

Bundan sonra isə 2002-ci il konstitusiya referendumu Azərbaycanın siyasi yetkinliyə doğru gedən yolunda mühüm mərhələ oldu. Bu referendum zamanı edilən dəyişikliklər konstitusiyanın müxtəlif aspektlərini əhatə etdi, əsas institutların səlahiyyət və funksiyalarını dəqiqləşdirdi, seçki proseslərini aydınlaşdırdı və qanunun aliliyini təsdiq etdi. Bu mühüm hadisəyə Heydər Əliyevin təsirini qiymətləndirməmək mümkün deyil.

Heydər Əliyev sabitliyi və davamlılığı təmin etməklə Azərbaycanın demokratik əsaslarını möhkəmləndirəcək konstitusiya dəyişikliklərinin tərəfdarı idi. Onun addımları qanunvericilik, icraedici və məhkəmə qolları üçün aydın rolları müəyyən edən balanslaşdırılmış idarəetmə sistemi yaratmaq məqsədi daşıyırdı. Ulu Öndər konstitusiyaya düzəlişlər vasitəsilə zamanın sınağına tab gətirəcək və ölkənin inkişafına kömək edəcək bir çərçivə yaratmağa çalışırdı [4].

Konstitusiyaya edilən dəyişikliklər Heydər Əliyevin yanaşmasını rəhbər tutaraq, hakimiyyət bölgüsü prinsiplərini gücləndirdi. Dəyişikliklər hökumətin hər bir qolunun rol və məsuliyyətlərini müəyyən etməklə, səlahiyyətlərin cəmləşməsinin qarşısını almağa və nəzarəti və tarazlığı təşviq etməyə çalışırdı. Bu, Azərbaycanın siyasi sistemində demokratik normaların möhkəmlənməsinə töhfə verdi.

Heydər Əliyevin təsiri 2002-ci ildə edilən spesifik dəyişikliklərdən kənara çıxır. Onun konstitusiya sabitliyinə və demokratik idarəçiliyə verdiyi vurğu sonrakı liderlər üçün qanunvericilik bazasına əsaslanmaq və təkmilləşdirmək üçün zəmin yaratdı. Ümumilli Liderin bu yanaşmasının təsirləri Azərbaycanın konstitusiya idarəçiliyinə və qanunun aliliyinə davamlı sadiqliyində özünü göstərir.

2002-ci il referendumunun hakimiyyət bölgüsünə təsirləri

2002-ci ildə Azərbaycanda keçirilən referendum ölkənin konstitusiya inkişafında mühüm mərhələ oldu və idarəetmə strukturunda hakimiyyət bölgüsünü yenidən formalaşdıran əsas düzəlişləri həyata keçirdi. Belə ki, 2002-ci il referendumunun gətirdiyi əsas dəyişikliklərdən biri Milli Məclisin deputatları üçün seçkilərin əsaslarını kökündən dəyişdirən 83-cü maddəyə edilən dəyişiklik idi. “Və proporsional seçki sistemləri” ifadəsinin “seçki sistemi” ilə əvəzlənməsi

majoritar seçki sistemə keçiddən xəbər verirdi. Bu dəyişiklik seçki prosesini sadələşdirmək, birbaşa təmsilçiliyi və seçicilərin seçimlərinə həssaslığı artırmaq məqsədi daşıyırdı. Proporsional nümayəndəlikdən uzaqlaşma seçicilərlə onların seçilmiş nümayəndələri arasında əlaqəni gücləndirmək niyyətini əks etdirirdi [3].

88-ci maddəyə olunan əlavə və dəyişikliklər Milli Məclisin iclaslarının tezliyi və vaxtı ilə bağlı əsaslı dəyişikliklər edib. Qanunvericilik sessiyalarının həm yaz, həm də payızı əhatə edəcək şəkildə uzadılması, konkret bəndlərin çıxarılması və son müddətin martın 10-dək uzadılması qanunvericilərə daha çevik qanunvericilik cədvəli təqdim etmək məqsədi daşıyırdı. İclasın başlanma tarixinin müəyyən edilməsində Konstitusiyaya Məhkəməsinin iştirakı qanunvericilik orqanının vaxtında və səmərəli fəaliyyətinin təmin edilməsi öhdəliyini bir daha vurğuladı.

89-cu maddəyə edilən dəyişikliklər, xüsusən də 6-cı bəndin çıxarılması [1] deputat mandatından məhrum etmənin əsaslarını göstərdi. 2002-ci il referendumunda deputatın mandatdan məhrum edilə biləcəyi hallar daraldı, seçki bütövlüyü, cinayət davranışı və etik davranış vurğulandı. Bu dəyişiklik deputatların hesabatlılığını gücləndirməyə, nümayəndələrin öz səlahiyyətləri boyu etik standartlara və qanuni tələblərə riayət etmələri ideyasını gücləndirməyə çalışırdı.

95-ci maddəyə edilən dəyişikliklər Milli Məclisin səlahiyyətlərinə aid məsələləri dəqiqləşdirərək onun səlahiyyətlərini genişləndirib. Milli Məclisin işinin təşkili ilə bağlı məsələlərin daxil edilməsi və müxtəlif məsələlərə münasibət bildirməsi qanunverici orqanın daha geniş rolunu nümayiş etdirdi. Referendum Milli Məclisin qərarların qəbulu proseslərində mərkəzi olduğunu bir daha təsdiqləmiş, onun hakimiyyət bölgüsündə əsas institut kimi mövqeyini daha da möhkəmləndirmişdir [2].

105-ci maddəyə edilən dəyişikliklər prezident vəzifəsini tərk etdikdən sonra prezidentin səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsində dəyişiklikləri əks etdirirdi. Birinci vitse-prezident, vitse-prezident və baş nazirin iştirak etdiyi strukturlaşdırılmış varislik planının tətbiqi icra hakimiyyətində fasiləsizliyi və sabitliyi təmin etmək məqsədi daşıyırdı. Bu dəyişiklik xüsusilə keçid dövrlərində liderlikdəki potensial boşluqları aradan qaldırmaq üçün ciddi yanaşma nümayiş etdirdi.

Bununla yanaşı, referendumda 149-cu maddənin III hissəsinə edilən dəyişiklik konstitusiyaya hüququ baxımından əhəmiyyətli nəticələrə malikdir. Dəyişdirilmiş müddədə qeyd edilir ki, “icra hakimiyyəti” sözləri “qanunvericilik, icra” sözləri ilə əvəz edilsin. Bu dəyişikliyin bir neçə mühüm təsiri vardır. Əvvəla, “icra hakimiyyəti”nin “qanunvericilik, icra” ilə əvəzlənməsi bu maddədə nəzərdə tutulan səlahiyyət dairəsini genişləndirmək niyyətindən xəbər verir. İlk mətn əsasən icra hakimiyyətinə yönəlmiş olsa da, edilmiş düzəliş qanunvericilik və icra aspektlərini də əhatə edir. Bu, müddəanın daha əhatəli və əhatəli olması söylərini əks etdirir.

Dəyişiklik “qanunvericilik” sözünü yeniyeniyədə daxil edilməsi ilə hakimiyyətin müxtəlif qolları arasında səlahiyyətlərin balanslaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirir. Qanunvericilik aktlarının daxil olduğu normativ hüquqi aktların qanuna və ədalətə əsaslanmalı olduğunu vurğulayır. Bu, hakimiyyətin bölünməsinə müdafiə edən konstitusiyaya prinsiplərinə və qanunvericilik fəaliyyətinin hüquqi və ədalətli standartlara uyğunluğunun təmin edilməsinin vacibliyinə uyğundur [3].

Referendumla qəbul edilmiş aktların yalnız dərc edildikdə məcburi olması tələbi şəffaflyq və hesabatlılyq prinsiplərini gücləndirir. O, hüquqi aktların ictimaiyyət üçün əlçatan olmasını və vətəndaşların, hakimiyyət orqanlarının və qurumların yalnız rəsmi şəkildə dərc edildikdə onlarla bağlı olmasını təmin edir. Bu, qanunun aliliyini artırır və dərc olunmamış normativ hüquqi aktların özbaşına icrasına mane olur [5].

Dəyişiklik edilmiş müddəa qanunların konstitusiyaya zidd olmamalı olduğunu, dərc edilmiş qanunların tətbiqi və icrasının məcburi olduğunu bildirməklə hüquq normalarının aydın iyerarxiyasını qoruyur. Bu, konstitusiyanın aliliyini müdafiə edir və qanunların öz etibarlılığını konstitusiyaya uyğunluqdan əldə etməsini təmin edir. O, hüquqi aktların ölkədəki ən yüksək hüquqi orqanla uyğunlaşmalı olduğu bir çərçivə yaradır.

2002-ci il referendumunun bələdiyyələrin fəaliyyətinə təsirləri

142-ci maddəyə edilən dəyişiklik Azərbaycanda yerli özünüidarənin gücləndirilməsinə sadıqlıyını nümayiş etdirdi. Referendumda bələdiyyələrin statusunun əsasının Konstitusiya ilə müəyyən edildiyi vurğulanaraq, yerli özünüidarətmə orqanlarının konstitusiya quruluşunun tərkib hissəsi kimi tanınmasının vacibliyi vurğulanıb. Bu dəyişiklik bələdiyyələrə konstitusion əsasla səlahiyyət vermək və bununla da yerli səviyyədə qərarların qəbulunda daha çox muxtariyyəti təşviq etmək məqsədi daşıyırdı.

142-ci maddəyə edilən dəyişiklik bələdiyyələrin yaradılmasında demokratik prinsiplərin əhəmiyyətini vurğuladı. Bələdiyyələrin seçkilər əsasında yaradılması haqqında müddəa yerli idarətmə strukturlarının formalaşmasında demokratik təcrübələrə sadıqlıyı bir daha təsdiqlədi. Seçki proseslərinə vurğu yerli nümayəndələrin demokratik mandat vasitəsilə seçilməsini təmin edir və bələdiyyə idarələrində legitimlik və hesabatlılığı gücləndirirdi.

Dəyişiklikdə təkidlə bələdiyyələrə seçkilərin qaydalarının qanunla müəyyən edilməsi yerli özünüidarənin fəaliyyətinə aydınlıq və dəqiqlik gətirir [6]. Bu müddəa seçki proseslərini tənzimləyən, ardıcılığı, ədalətliliyi və müəyyən edilmiş normalara riayət olunmasını təmin edən hüquqi bazaya ehtiyac olduğunu etiraf edir. Bununla da 2002-ci il referendumunun məqsədi qeyri-müəyyənliyin qarşısını almaq və yerli seçkilərin təşkili üçün sağlam hüquqi baza yaratmaq idi.

Referendumun 142-ci maddəyə təsiri mərkəzləşdirmə və yerli muxtariyyət arasındakı balansla punktual yanaşmanı əks etdirir. Bələdiyyələrə konstitusiya statusu verildiyi halda, onların seçkilərini tənzimləyən qaydaları qanunla müəyyən etmək qalır. Bu yanaşma milli standartlara uyğunluğu təmin etmək üçün daha geniş hüquqi bazanı qoruyaraq, müxtəlif yerli ehtiyacların ödənilməsində çevikliyə imkan verir.

Nəticə

Nəticə etibarilə, 2002-ci ildə Azərbaycanda keçirilmiş referendum seçki sistemlərinə, parlament iclaslarına, deputatların hesabatlılığına, qanunvericilik səlahiyyətlərinin genişləndirilməsinə və icra hakimiyyətinin varisliyinin planlaşdırılmasına toxunaraq, hakimiyyət bölgüsünə böyük təsir göstərmişdir. Bu konstitusiya dəyişiklikləri demokratik proseslərin gücləndirilməsi, şəffaflığın təşviqi və Azərbaycanın idarətmə strukturunun əsasını təşkil edən institutların möhkəmləndirilməsi öhdəliyini əks etdirirdi.

Yekun olaraq qeyd etmək lazımdır ki, 2002-ci ildə Azərbaycanda keçirilmiş referendum bələdiyyələrə, xüsusən də 142-ci maddəyə edilən əlavə və dəyişikliklərlə, bələdiyyələrə böyük təsir göstərmişdir. Dəyişikliklər yerli özünüidarənin gücləndirilməsinə, bələdiyyələrin formalaşmasında demokratik prinsiplərin təşviqinə, seçki prosesləri və mərkəzləşmə ilə yerli muxtariyyət arasında tarazlığın yaradılması baxımından aydın hüquqi bazanın təmin edilməsinə sadıqlıyını nümayiş etdirmişdir.

Bibliografiya

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. [Elektron resurs]. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/897>
2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Referendum Aktı (2002-ci il avqustun 24-də ümumxalq səsverməsində (referendumda) qəbul edilib). [Elektron resurs]. URL: <https://e-qanun.az/framework/16449>
3. Nağıyev Fəxrəddin. Konstitusiya Hüququ. – Bakı: Qanun, 2009. – 240 s.
4. Vəliyev İ.V. Sabitlik və rifah naminə siyasət. – Bakı: Təhsil, 2018. – 627 s.
5. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации. – М.: Норма, 2007. – 784 с.
6. Рудт Ю.А. Баланс конституционных ценностей в доктрине конституционного права и практике органов конституционной юстиции Российской Федерации: дис...канд. юрид. наук. Омск, 2019. [Elektron resurs]. URL: <https://www.dissercat.com/content/balans-konstitutsionnykh-tsennoyev-v-doktrine-konstitutsionnogo-prava-i-praktike-organov>

Нагиева Н.Э.♦

УДК: 342

Вклад Гейдара Алиева в правовое государственное строительство в контексте референдума 2002 года: анализ изменений в распределении власти и структуре местного самоуправления

Аннотация: Референдум, проведённый в Азербайджане в 2002 году, ознаменовался значительными изменениями, затронувшими конституцию страны, особенно разделение властей и деятельность муниципалитетов. Основные поправки включают переход к мажоритарной избирательной системе, изменения в работе Милли Меджлиса и изменения в основаниях для лишения депутатов их полномочий. Кроме того, были представлены расширенные полномочия Милли Меджлиса и структурированный план преемственности исполнительной власти. С точки зрения муниципалитетов, референдум подчеркнул конституционную основу их статуса, укрепил демократические принципы их формирования через выборы и акцентировал важность установления правил выборов на законодательном уровне. Следует отметить, что поправка к статье 149 расширила сферу нормативных правовых актов, подчёркивая принципы прозрачности, подотчётности и соответствия конституционным стандартам. Это исследование проливает свет на системные последствия референдума 2002 года для распределения власти и местного самоуправления в Азербайджане.

♦ Нагиева Назрин Эльчин кызы - докторант Национальной авиационной академии (Азербайджан). E-mail: nazrin.elcingizi@mail.ru

Библиография

1. Конституция Азербайджанской Республики. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.e-ganun.az/framework/897> (на азерб. яз.).
2. Закон Азербайджанской Республики о референдуме о внесении изменений в Конституцию Азербайджанской Республики (принят на всенародном голосовании (референдуме) 24 августа 2002 года). [Электронный ресурс]. URL: <https://e-ganun.az/framework/16449> (на азерб. яз.).
3. Нагиев Фахреддин. Конституционный закон. - Баку: Канун, 2009. - 240 с. (на азерб. яз.).
4. Велиев И.В. Политика стабильности и процветания. – Баку: Образование, 2018. – 627 с. (на азерб. яз.).
5. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации. – М.: Норма, 2007. – 784 с.
6. Рудт Ю.А. Баланс конституционных ценностей в доктрине конституционного права и практике органов конституционной юстиции Российской Федерации: дис...канд. юрид. наук. Омск, 2019. [Elektron resurs]. URL: <https://www.dissercat.com/content/balans-konstitutsionnykh-tsennostei-v-doktrine-konstitutsionnogo-prava-i-praktike-organov>